

'דוד מלך ישראל חי וקיים' (בבלי, ראש השנה כה ע"א)

תקציר

המאמר עוסק בהופעתו של הביטוי הייחודי 'דוד מלך ישראל חי וקיים' בסוגיית הבבלי, ראש השנה כה ע"א. אין לביטוי מופעים נוספים במקורות הראשוניים, לא במקורות התנאים ולא בתלמודים, ויש לבחואת השימוש בו בסוגיה. מתוך הסוגיה בתלמוד הבבלי עולה שהמילים 'דוד מלך ישראל חי וקיים' שימשו קוד מוצפן להודעה על קידוש החודש. נעמוד על הופעתו של הביטוי בסיפור המובא בבבלי בסוגיה המוסבת על המשנה: 'מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב [...] וקיבלן רבן גמליאל' (משנה, ראש השנה ב, ט). אור חדש יינסך על הסוגיה גם מתוך השוואתה לסיפור מקביל בתלמוד הירושלמי. סבורני שיש צורך להבין את הופעת הביטוי 'דוד מלך ישראל חי וקיים' בהקשרו בסוגיה ומתוך כך יתבאר השימוש בו בברכת הלבנה בכל חודש, ומקומו במסורת היהודית.

מילות מפתח:

נשיאות; דוד מלך ישראל; קידוש החודש; סימנא; עדות החודש.

הביטוי ומקורו

מאמר זה עוסק בביטוי 'דוד מלך ישראל חי וקים', השגור וידוע לכול¹. הביטוי הוא חלק מברכת הלבנה הנאמרת בכל חודש, ומושר בפי כול בקהילות ישראל. למרות היותו שגור, אין הוא נמצא בתנ"ך ואף לא בספרות התנאית. למעשה הוא מופיע פעם אחת בלבד, בתלמוד הבבלי, בתוך שיח שבין רבי חייא ובין רבו רבי יהודה הנשיא (רבי). רבי מבקש מרבי חייא להגיע לעין טב ולשלוח לו סימן: 'דוד מלך ישראל חי וקים'.² הפרק השני של מסכת ראש השנה עוסק בקידוש החודש ובקבלת העדות על הלבנה שנראתה בחידושה. שני סיפורים קצרים מופיעים בסוף הפרק זה אחר זה ודמות אחת משותפת להם: רבי חייא. אציג תחילה את הסיפורים ואראה את השימוש בביטוי 'דוד מלך ישראל חי וקים' ואת שילובו בסיפור.³

א	רבי חייא חזיא לסיהרא דהוה קאי בצפרא דעשרים ותשעה. שקל קלא פתק ביה אמר: לאורתא בעינן לקדושי בך ⁴ ואת קיימת הכא? זיל איכסי. ⁵
ב	אמר ליה רבי לרבי חייא ⁶ זיל לעין טב וקדשיה לירחא ושלח לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקים.

סיפורים אלו הם חלק מסוגיית הבבלי המוסבת על המשנה:

דמות צורות לבנות היו לרבן גמליאל בעליתו בטבלה ובכותל שבהן מראה את ההדיטות ואומר
הכזה ראיתה או כזה.

מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב.

אמר רב' יוחנן בן נורי עדי שקר הם. וכשבאו ליונה קיבלן רבן גמליאל.

ועוד באו שנים ואמרו, ראינוהו בזמנו, ובליה בעיבורו לא נראה, וקיבלן רבן גמליאל.

אמר ר' דוסא בן ארכינס, עידי שקר הם,

והיאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה.

אמר לו ר' יהושע רואה אני את דברך. (משנה, ראש השנה ב, ח)

מאמר זה איננו עוסק בניחות המשנה,⁷ אלא בסיפורים שמופיעים בבבלי מייד לאחר הבאת הברייתא 'פעמים
שבא בארוכה ופעמים שבא בקצרה'.⁸

1. מאמר זה נשען על חלק מפרק בעבודת הדוקטור שלי: ד"ח קליר, 'מהדורה ופירוש מקיף לפרק 'אם אינן מכירין אותו' בבלי ראש השנה פרק שני', עבודת דוקטור, אוניברסיטת ברא"ל, תשע"א. העבודה נכתבה בהדרכת ד"ר אהרן עמית ופרופ' חיים מיליקובסקי.
2. בבלי, ראש השנה כה ע"א.
3. לצורך נוחות העיון בסיפורים הצבתי אותם בטבלה וסימנתי [א] [ב].
4. הנוסח ברוב כתבי היד הוא: 'לקדושי בך'. אולם עיינו: דקדוקי סופרים, עמ' 60 הערה ב, וכן בקטע גניזה TS F2(2)/41 [גולניקין, גנזי ר"ה, עמ' טז] שבהם הגרסה היא 'מקדשין לך'. ראו מה שהעיר על כך י"ש שפיגל, 'למשמעות הביטויים: קידוש חודש ברכת לבנה, קידוש לבנה', סידרא, כב (תשס"ז), עמ' 185–200, ובעיקר עמ' 188 הערה 12.
5. בכל עדי הנוסח: 'זיל אכסי', פרט לקטע גניזה TS F2(2)/41 [גולניקין, גנזי ר"ה, עמ' טז] ושם מופיע: 'זיל' בקצרה. בדומה לכך בפירושו של רבנו חננאל לסוגייתנו, כה ע"א: 'לאורתא מקדשין לך על חשבון המולד ולא תראם הלילה במערב זיל בדרך קצרה'. עוד שינוי באותו קטע גניזה: 'איכסי מעינן' [...]. את המילים 'איכסי מעינן' אפשר להסביר בשני אופנים. האחד – דבריו של רבי חייא ללבנה הם שני ציוויים: 'זיל בדרך קצרה' ו'איכסי מעינן'. השני – אלו הם דברי עורך הסוגיה, שמספר כי אכן כך אירע, נתכסתה הלבנה והסתתרה.
6. על רבי, על רבי חייא ועל היחסים שביניהם, ראו אצל ע' מאיר, רבי יהודה הנשיא: דיוקנו של מנהיג במסורות ארץ ישראל ובבבל, תל אביב תשנ"ט, עמ' 69–106. לדעתה, 'רבי פועל מתוקף תפקידו כנשיא ורבי היא הוא החכם הנבחר למלא את השליחות החשובה. לא מן הנמנע שלשון הסימן מרמזת לייחוס של רבי לבית דוד אבל ייתכן גם פירושו של רש"י שדויד נמשל כלבנה' (שם, עמ' 91).
7. על כך ראו מהדורה ופירוש מקיף לפרק קליר בעבודת דוקטור שלי (לעיל הערה 1), בסוגיה האחת עשרה.
8. בבלי, ראש השנה כה ע"א.

בפתח הדיון אבקש להציב כמה שאלות:

- א. כיצד הסיפור על רבי חייא (הסיפור הראשון שבו השליך רגב עפר כלפי הלבנה), והסיפור על רבי ורבי חייא (הסיפור השני, ‘זיל לעין טב ושלח לי סימנא’) קשורים לסוגיית הבבלי?
 - ב. האם הסיפורים קשורים זה לזה? האם לפנינו סיפור אחד או שניים?
 - ג. מדוע ‘דרש’ רבי חייא מהלבנה לשוב ולהתכסות, מה התועלת בכיסויה?
 - ד. מה פשר השליחות של רבי חייא לעין טב?
 - ה. מדוע ביקש רבי לשלוח לו סימן ‘דוד מלך ישראל חי וקים’?
- נשתדל לענות על שאלות אלו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

הקשר של הסיפורים האלה לסוגיית הבבלי

במשנה שהבאתי לעיל מופיעה נטייתו של רבן גמליאל לקבל את העדים על אף עדותם המורכבת והבלתי סבירה. נראה שעדותם נסתרת מיניה וביה. על התמיהה שעורר מעשהו ענה רבן גמליאל לחכמים: ‘כך מקובלני מבית אבי אבא, פעמים שבא בקצרה ופעמים שבא בארוכה’. כיוון שהזכר כלל זה, הובא בסוגיה סיפור על אחד מגדולי התנאים ש’דרש’ מהלבנה ללכת בדרך הקצרה.⁹ אם כן, אך טבעי הוא שעורך הסוגיה יביא סיפור אשר בו רבי חייא אף הוא ספק מבקש ספק תובע מהלבנה ללכת בדרך קצרה.¹⁰

האם הסיפור על רבי ששלח את רבי חייא לעין טב קשור לסיפור הראשון?

רבנו חננאל קשר את שני הסיפורים: ‘ר’ חייא חזיא לסיהרא בצפרא [...] שקל אבנא רמא ביה [...] לפיכך אמר רבי לרבי חייא זיל לעין טב וקדשיה’.¹¹ ואומנם עורך הסוגיה הביא את הסיפור על רבי ששלח את רבי חייא לעין טב בסמוך לסיפור על רבי חייא שהשליך רגב עפר בלבנה. אולם כפי שאראה להלן, אפשר לבאר את הסוגיה גם באופן שאין הסיפורים קשורים זה לזה.¹² דומני שנוכל להסיק על כך מתוך ניתוח ביאוריו של רש"י לסוגיה זו.

מדוע ‘דרש’ רבי חייא מהלבנה לשוב ולהתכסות? מה התועלת בכיסויה? מדוע שלח רבי את רבי חייא לעין טב?

צירפתי את השאלות האלה יחדיו מפני שיתכן שהן קשורות זו בזו. התכסות הלבנה על פי ‘דרישתו’ של רבי חייא קשורה גם לצורך לקדש את הלבנה בעין טב ולשליחת הודעה על כך בסימן ‘דוד מלך ישראל חי וקים’.

9. ראו לעיל בהערה 5 את נוסחו של קטע הגניזה: ‘זיל בקצרה’. רבנו חננאל ראה בסיפור הראשון סיפור הקשור לסוגייתנו, וזה תורף דבריו: ביום כ"ט בחודש ראה רבי חייא את הלבנה במזרח, וחשש שמא לא תיראה במערב בלילה ולא יוכלו לקדש את החודש. לכן ‘תבע’ ממנה ללכת בדרך קצרה. התביעה ללכת בדרך קצרה קשורה לסיפה של דברי רבן גמליאל לחכמים: ‘פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה’.

10. ראו דברי הריטב"א: ‘ר’ חייא חזייה, פירוש היה רואה אותה בעניין שהיה נראה בעין בערב ליל שלשים ואשמעינן דרך משל שאילו נראית בערב אי אפשר לקדשו שצריך להיות לילה ויום מן החדש, וזה דרך פרש"י, אי נמי דלערב אפשר שתתכסה וגם תלד החדשה ויהיה לילה ויום מן החדש אלא שבני עירו יהיו מרגלים עליו אם יקדשוהו דלא ידעי שפעמים שבא בארוכה ופעמים בקצרה, ולדברי הכל שקל קלא וזיל איכסי לאו דוקא’ (חידושי הריטב"א לבבלי, ראש השנה כה ע"א). את המילים ‘שקל קלא’ וכו’ ראה הריטב"א לא כתאור מעשה שהיה אלא דרך משל. אולם עיון בסוגיה בבבלי, וכן בסיפור המקביל בירושלמי מלמד שכך נהג רבי חייא. זאת ועוד, לפי חלק מהגרסאות: ‘אזלא ומיכסא’ דהיינו אכן נעלמה הלבנה ונתכסתה.

11. בפירושו לבבלי, ראש השנה כה ע"א.

12. ראו מה שכתב הלוי: ‘רש"י ז"ל השתמש בעובדא דרבי חייא שבא שם לפני זה אבל לולא דבריו היה נראה לומר כפשטן של דברים שהוא עניין לעצמו והם שני מעשים וכמבואר בדברנו’ (‘א’ הלוי, **דורות הראשונים**, ב, ברלין תר"פ–תרפ"ב, עמ' 66 הערה לג). ספרא ציין בצדק שאם נגרוס כגרסת כ"י מינכן 95: ‘אמר ליה רבי זירא לרבי חייא’ הרי שאין לקשור בין הסיפורים. לפי זה רבי זירא נתמנה מטעם הנשיא לפקח על ענייני העיבור והקידוש והוא שלח את רבי חייא לקדש. משום מה לא ציין ספראי גם את כ"י מינכן 140 שגורס: ‘אמר ליה ר’ לוי לרבי חייא’. ראו: ש' ספראי, **ארץ ישראל וחכמיה בתקופת המשנה והתלמוד: אסופת מחקרים**, ירושלים תשמ"ד, עמ' 39, הערה 42.

לביאור שליחות זו שהטיל רבי על רבי חייא, הציע רש"י שני פירושים:¹³

- א. מפי מורו:¹⁴ 'שגזרו שמד במקומו שלא יקדשו את החודש'.
- ב. דעת רש"י עצמו: 'דואג היה שלא ירננו עליו בני עירו כשיקדשונו למחר לפי שראו הישנה כל יום כ"ט וסלק תלונותם מעלי'.

הפירוש הראשון של רש"י מורי לא בהכרח עוסק בחודש מסוים וביום מסוים בחודש (כגון כ"ט באלול). הוא מלמד על גזרת שמד שאילצה את החכמים שלא לקדש את החודש במקום שהיו בו. אולם הדבר צריך ביאור. ידוע שהגזרות בעניין קידוש החודש היו גזרות קדומות מתקופת אדריאנוס, ולא מתקופת רבי, שיחסיו עם השלטון הרומי היו תקינים. לדעת מורי של רש"י גזרו שמד במקומו. לפיכך יש לבאר שלא היה בתקופתם איסור גורף על קידוש החודש, אלא גזרה חולפת ואולי אף מקומית. לפיכך רבי שלח את רבי חייא לעין טב.

הפירוש השני של רש"י קושר בין שני הסיפורים. כשראה רבי חייא את הלבנה השליך בה רגב עפר. רבי ידע שנראתה הלבנה ביום כ"ט. אף הוא רצה לקדש את יום השלושים לראש חודש, אולם וידא שלא יתקדש החודש במקומו כדי שלא ירננו עליו. כיוון שנראתה הלבנה ביום כ"ט, היה אפשר לקדשה בערב. מן הסתם אנשי מקומו של רבי ראו גם הם את הלבנה. כדי שלא ירננו עליו, שלח רבי את רבי חייא לעין טב וביקש ממנו לשלוח לו סימן: 'דוד מלך ישראל' וכו'. פירוש זה נשען גם על הביאור שמציע רש"י למעשהו של רבי חייא. רש"י קובע שמדובר בקביעת ראש השנה ביום מסוים מחשש שיחול יום הכיפורים בשבת: 'לפי שהיה עיבור החודש דוחה את יום הכיפורים אצל השבת'.¹⁵

שלא כדעת רש"י ורבותיו, שלפיה עין טב הוא מקום חלופי לקביעת ראש החודש, בעלי התוספות¹⁶ סבורים שעין טב היה מקום בית הדין גם לאחר החורבן, כמו ביבנה, ושם היה מקומו הקבוע של בית הדין שמקדש את החודש.¹⁷

לדעת, יש לחלק בין הפירושים. אם 'שלח לי סימנא' הוא כדי שלא ירננו על רבי, וכביאורו של רש"י עצמו, אזי יש לומר שההליכה היא דווקא לעין טב. זהו מקום רחוק ממקומם של רבי ושל רבי חייא, ושליחת הסימן באה להסיר מעל רבי חשש לרינונים. בני מקומו של רבי לא יהיו עדים לראיית הלבנה ולקידוש החודש, ורבי יקבל הודעה מאת רבי חייא על התקדשות החודש.

אולם אם נפרש כרבותיו של רש"י, שהחשש הוא מפני השמד והגזירות, אזי אין בהכרח קשר בין הסיפורים.

13. ראו מה שהעיר על כך הלוי: 'ודברי רבנו בשני הפירושים בלתי מובנים, שהדבר ידוע שבימי רבי לא היה שמד במקומו. והפירוש הראשון הלא גם אם יקדשו במקום אחר יתפרסם מיד גם שם שעשו אותו היום ראש חודש וידעו מזה בהכרח. אבל לחינם נדחק רבנו כי הטעם פשוט שהיה זה מפני שרבי יושב בצפורי בארץ הגליל ואין מערבין ומקדשים אלא ביהודה כי על כן שלחו רבי לעין טב ובאמת שהתוספות כתבו שם היו קבועים לקדש את החודש [...] אבל לא ביארו [...] בעלי התוספות מדוע היה שם בית-דין קבוע לזה והלא לא היה שם מושב הנשיא ולא מקום בית הועד הכללי אבל כן הדבר שהטעם פשוט מפני שהיה צריך שיהיה הדבר ביהודה ומושב הנשיא והועד היה בארץ הגליל בחרו להם את המקום הזה ביהודה ויסדו שם גם בית ועד קבוע לזה [...] ומבואר הטעם שלחו רבי לרבי חייא מפני שהיה שמד במקומו או בכדי שלא יתלוננו עליו בפעם ההוא כי לא היה זה מקרה שקרה ששלחו ללכת לקדש שם כי אם שהיה הדבר קבוע ובא לקדש שם עד שהיה שם וועד קבוע לזה [...] כי היה הדבר קבוע ועומד מפני הצורך לעשות כן ביהודה' (שם, עמ' 64-67).

14. הבאתי את הפירושים שלא כסדר, שכן רש"י הביא תחילה את פירושו ואחריו הוסיף 'ומורי פירש'. למרבה הפליאה, זוהי הפעם היחידה, עד כמה שהצלחתי למצוא בפירוש רש"י לבבלי, שבה ציין רש"י 'ומורי פירש'. בדרך כלל מביא רש"י תחילה את פירושו רבותיו ואחר כך את דעתו שלו.

15. כך לשונו של רש"י שם בד"ה לאורתא בעינן לקדושיך. ונבאר דבריו: לפי החשבון חל כ"ט באלול באותה שנה ביום שלישי בשבוע. אם חודש אלול היה מעובר הרי שא' בתשרי היה חל ביום בחמישי ואזי יום הכיפורים היה חל בשבת. אולם אם תתכסה הלבנה ותיראה בליל שלושים הרי שיקדשו את החודש, ויום א' בתשרי יחול ביום רביעי. כך יוקדם יום הכיפורים ביום אחד, ולא יחול בשבת. אולם כאמור לא ברור מניין מסיק רש"י שזה היה סיפור המעשה. אין בסיפור שבבבלי ראייה שמדובר בחודש אלול.

16. בבלי, ראש השנה כה ע"א, ד"ה זיל לעין טב וקדשה.

17. בראיה לדבריהם בעלי התוספות מביאים את הפסיקתא: 'ולמה היו בית-דין מעברים את החודש בעינטב שהוא בית הועד של בית-דין לפיכך ראש השנה שחל להיות בשבת אין תוקעים בכל [מקום] כי אם בעינטב במקום שהיו בית-דין יושבים ומעברים את השנים והחודשים אמר הקב"ה ציון היא בית הועד של כל העולם שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים' (פסיקתא רבתי דרב כהנא, מהדורת מ"מ יוסטמאן, וארשה תרע"ג, עמ' 298). השוו: 'ילמדנו רבינו בית-דין שלא קידשו החודש בעינטב בעדים מהו אם נתקדש אמר רבי אבהו בשם רבי חייא הגדול אם קדשו בית-דין את החודש שלא בעדים הרי זה מקודש [...] ולמה היו בית-דין מעברים את החודש בעינטב שהוא בית הועד של בית-דין לפיכך ראש השנה שחל להיות בשבת אין תוקעים [בכל מקום אלא] בעינטב במקום שהיו בית-דין יושבים ומעברים את השנים והחדשים אמר הקדוש ברוך הוא ציון היא בית הועד של כל העולם שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים' (מ' גידמן ומ' פרידמן, מדרש פסיקתא רבתי: עם תוספות מאיר עין קראתים בשם מגן דוד... ועם תוספות ארבע פרשיות ומאמר לר"מ הדרשן עפ"י כת"י ועוד ארבע מפתחות [מהדורת איש שלום, תל אביב תשכ"ג, עמ' קעב ע"ב]).

ההליכה לעין טב ומסירת הסימן 'דוד מלך ישראל' נצרכו מפני שזה היה מקום קידוש החודש לכתחילה. הצורך להודיע על קידושו ברמז ובסימן נבע מגזירות השמד.¹⁸ כך אין צורך לקשור את סיפור השליחות לעין טב לסיפור על רבי חייא שראה את הלבנה ביום כ"ט.¹⁹ המכנה המשותף לשני הסיפורים הוא דמותו של רבי חייא, ראיית הלבנה וקידוש החודש.

השוואה לסוגיה בירושלמי יכולה אף היא לשפוך אור על סוגייתנו בבבלי:²⁰

בבלי, ראש השנה כה ע"א	ירושלמי, ראש השנה ב, ה (נח ע"א)
אמר ליה רבי לרבי חייא זיל לעין טב וקדשיה לירחא ושלח לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקים.	כהדא ר' חנינה אזל לעין טב ל () [מ]ימנא והוה אוירא מעונן אמר כדון אמרין מה נטיל אוירא דהן סבא והקדיח ²¹ לו הקב"ה ככברה ונראה מתוכה ר' חייא רבה הילך לאורו שלישן (שנים עשר מילין) ארבעת מיל ר' אבון משדי עלוי צרין ואמר לה לא תבהית בני מריך ברמשא אנן בעיין תיתחמי מיכא ואת מיתחמי מיכא מיד איתבלע מן קומוי. ²³
רבי חייא חזיין לסיהרא דהוה קאי בצפרא דעשרים ותשעה שקל קלא פתק ביה אמר לאורתא בעיין לקדושי בך ואת קיימת הכא זיל איכסי. ²²	

18. 'ונוסף על זה כי גם מצד הממשלה ראו על המנהג הזה ברוע עין עד כי רבי עצמו הוכרח להסתיר מעשה שלא יודע בפרסום ויסופר עוד כי פעם אחת שלח רבי את רבי חייא לעין טוב לקדש החודש ולהודיע לו כי בצע את אשר ציוהו לו על ידי סימן וצדקה דאגתו מפני המלשינים כי מעת אשר גזרו גזרות שונות על הכותים, התעוררה שנאתם ואחזו מעשה אבותיהם בידיהן להזיק ליהודים' (א"ה וייס, **דור דור ודורשינו**, ב, וילנה תרע"א, עמ' 172). אולם ראו דברי הריטב"א, שלא ראה באמירת 'דוד מלך ישראל' וכו' ראייה לחשש לקדש את החודש, וזו לשונו: 'והא דאמר ליה ושלח לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקים מילתא בעלמא קאמר ליה, ולא שהיו יראים לומר קדוש החדש בפירוש, אלא בא להשמיענו כי דוד מלך ישראל נמשל לירח כדכתיב: "כירח יכון עולם" (חידושי הריטב"א למסכת ראש השנה).

19. 'משום דבעין טב היה בית־דין קבוע לקדש את החדש כדגרסינן בירושלמי כן תוקעין ביבנה כן תוקעין בעין טב אלמא בית־דין קבוע כיבנה היה שם ואמרינן נמי בפסיקתא [...] תקעו שופר בציון למה בית־דין מקדשין בעין טב שהוא בית הוועד אמר הקב"ה הוא בית הוועד של כל העולם שנאמר כי מציון תצא תורה' (נ' גרונדי, **חידושי הר"ן: על הש"ס: עם מראה מקומות לספרי השו"ת וספרי הכללים**, ירושלים תשנ"ה, עמ' לב). ראו גם: ש' ליברמן (מהדיר), **ספרי זוטא: מדרשה של לוד, II: תלמודה של קיסריין**, ניו יורק תשכ"ח, עמ' 145–148. תיקונים והשלמות ראו: שם, עמ' 94 הערה 15.

20. על פי כ"י ליידין. לצורך ההשוואה הבאתי את דברי הבבלי שלא כסדרם. תחילה הבאתי את השליחות של רבי חייא לעין טב, ואחר כך את השלכת הרגבים בלבנה. כמו כן הדגשתי את המילים הזהות והדומות שבשני הסיפורים.

21. השוו לשון 'הקדיח' ללשון הבבלי: 'למה נקרא שמו נקדימון – שנקדרה חמה בעבור' (בבלי, תענית כ ע"א). וברש"י שם: 'שהיתה חמה קודרת ברקיע וזורחת'. נראה שיש כאן חילוף הקדיח–הקדיר. על חילופי הגרוניות ראו: ש' שרביט, **פרקי מחקר בלשון חכמים**, ירושלים תשס"ח, עמ' 91–112.

22. בבלי, ראש השנה כה ע"א.

23. ירושלמי, ראש השנה פ"ב ה"א (נח ע"א).

כדי להסיק מסקנות ממקור אחד על חברו יש לבדוק תחילה אם לפנינו מעשה אחד המתואר בשנייה קלים.²⁴ מהר"ש ליברמן²⁵ טוען שהמילים 'ר' אבון' (בירושלמי) הן ודאית טעות סופר, והגרסה המקורית היא רבי חייא שזרק על הלבנה צורות (בלשון הירושלמי: 'שדי משדי').²⁶ ראיה לדבריו הביא ליברמן מלשונו של מדרש תנחומא:

מעשה בר' חייא הגדול שעלה הירח ערב ראש השנה והלכו הבהמין לאורו מהלך ג' מילין, ראה אותו ר' חייא נטל צורות ועפר והיה זורק בו, אמר למחר אנו מבקשין לחדשך ועלית לך עכשיו, מיד נבלע במקומו, למה שהוא ברשותו.²⁷

אכן, יש דמיון רב בין הסיפור בירושלמי על ר' חייא רבה (הוא רבי חייא הגדול) שהילך לאורו שלישן (שנים עשר מילין, ארבעה מילין) ובין לשון התנחומא: 'והלכו הבהמין לאורו מהלך ג' מילין'. אולם בירושלמי יש הבדלים ניכרים בין הסיפורים, ואילו בתנחומא נתמזגו הסיפורים למעשה אחד: 'מעשה [...] שעלה הירח [...] ראה אותו (את הירח) נטל צורות' וכו'.

הירושלמי מספר על אירועים שבהם נראתה הלבנה שלא בזמנה, או שלא במישורין:

א. נראתה באשש ובמים.²⁸

ב. רבי חנינה אזל לעין טב למימנא [...] הקדיח לו הקב"ה ככברה.

ג. רבי חייא רבה הילך לאורו של ישן ארבעה מיל.²⁹

ההשוואה בין הבבלי לירושלמי מורה לכאורה שסיפור אחד לפנינו. בשני המקורות מוזכר 'עין טב', ובשניהם יש השלכת רגב עפר (קלא, צרין) כלפי הלבנה. עם זאת, יש ביניהם כמה הבדלים מהותיים הדורשים הסבר: בירושלמי רבי אינו מוזכר כלל; רבי חנינה הוא שהולך לעין טב למימנא או לסימנא, ולעומת זאת בבבלי זוהי שליחות שהטיל רבי על רבי חייא.

וכן היא הצעתי להבנת ההבדלים: מקורו של הסיפור הוא בירושלמי. בהגיע הסיפור לבבלי נוצרו מסורות חדשות על דמויות שקשורות לסיפור המעשה. כמו כן המסורת על דברי רבי חייא הייתה ידועה ומקובלת. סבורני שעורך הסוגיה בבבלי צירף את סיפור המעשה ברבי חייא (או ברבי אבון) וקשר אותם לשליחות שהטיל רבי על רבי חייא. אם כנים דבריו, נמצינו למדים שהסיפור הגיע לבבלי וצורף לסיפור על שליחותו של רבי חייא לעין טב.

24. ראו דברי פרידמן: 'קביעת שתי פרשיות כמקבילות זו לזו – כלומר, פנים שונות של מעשה אחד ולא "תרי עובדי" – חשובה לאין ערוך למי שירצה להתחקות אחר ענייני פרשנות, מסירה ועריכה, וכמובן להסיק מסקנות היסטוריות, שבהן כמעט תמיד יש לתת את משפט הבכורה למקבילה הארץ-ישראלית' (ש"י פרידמן, 'לאגדה ההיסטורית בתלמוד הבבלי', ש"י פרידמן (עורך), ספר הזכרון לרבי שאול ליברמן, ניויורק תשנ"ג, עמ' 121). ראו גם מאמרו של מורי, ד"ר עמית: א' עמית, "האסטרולוגיה האגסטית": על תרומת העיון המשווה בבבלי ובירושלמי ללקסיקוגרפיה התלמודית, 'לשוננו', עב, א–ב (תש"ע), עמ' 135–153.

25. ש' ליברמן, מחקרים בתורת ארץ-ישראל, בעריכת ד' רוזנטל, ירושלים תשנ"א, עמ' 169.

26. לעומת זאת בבבלי: 'שקל קלא פתק ביה'. השו: 'שבוועות יח ע"ב'. 'פתק ביה' מצאתי גם בסנהדרין צה ע"א, וכן קז ע"א. השו: מדרש תנחומא פרשת בא סימן ח (מהדורת בובר, עמ' כד), וראו מה שכתב ז"ו רבינוביץ, 'שערי תורת ארץ-ישראל: כולל פירושים, הערות והגהות על הירושלמי', ירושלים ת"ש, עמ' 276. ראן גם הערתו היפה של ד' רוזנטל במאמרו 'מסורות ארץ-ישראליות ודרכן לבבלי', קתדרה, 92 (תשנ"ט), עמ' 7–48. בפרק האבן והחול כתב: 'הסיפור אירע כמובן בארץ-ישראל, אבל בעוד שבירושלמי נאמר שזרקו בירה צרור אבן, הרי על פי הבבלי פתקו בו (יידו בו) "קלא" שהוא במקבילה העברית: "צורות ועפר" ובפירוש רש"י: "פיסת רגבים", "רגבי אדמה", ונגזר מן "קולעא", שהוא בסורית גוש עפר' (שם, עמ' 22–23).

27. תנחומא, בא ח (מהדורת בובר, עמ' כד).

28. בקרבן העדה פירש: 'דרך זכוכית ראה אותה או במים תוך הנהר או מעיין ראה דמות הלבנה'.

29. פני משה פירש שם: 'של הלבנה הישנה שעדיין לא נתכסית ומאירה והם היו רוצין לראות החדשה בערב ולקדשה והיה רבי אבון זורק עליו צרין ואמר לא תבייש בני קונך שבערב אנו רוצין שתתראה מכאן ממקום שנראית בחידושה ואת נראית עכשיו ממקום שהישנה נראית ומיד איתבלע ונתכסית מלפניו'. אולם גם כאן לא ברור לי מדוע קשר בעל הפני משה את הסיפורים האלה יחדיו. מניין לו שרבי אבון זרק עליה צורות באותו סיפור? נראה שמגמת הירושלמי היא להראות שהלבנה, שעדיין ישנה, נראתה זמן רב עד כדי כך שרבי חייא רבה הילך לאורו של ישן ד' מילין. ראו על כך: י"ב תמר, ספר עלי תמר, א: ירושלמי – סדר מועד, בעריכת א"צ רבינוביץ, אלון שבות תשנ"ב, עמ' קצד.

מדוע ביקש רבי מרבי חייא: ‘שלח לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקיים’?

כאמור, אין לביטוי ‘דוד מלך ישראל חי וקים’³⁰ מקבילות בספרות התנאית ואף לא בתלמודים. עם זאת הוא נשתמר במנהג לומר בקידוש לבנה ‘דוד מלך ישראל חי וקיים’³¹ אף שבסיפור בבבלי מדובר באירוע חד-פעמי. ברבות הימים ראו בו לא רק ביטוי לעצם קידושו של החודש, אלא אף סמל לחזרתה של מלכות ישראל ולעצמאותה. טענה זו נשענת על חלקים אחרים בברכת הלבנה, כגון אמירת הפסוק מספר הושע: ‘אַחַר יָשָׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מֶלֶכָם וַפָּחַדוּ אֶל ה' וְאֶל טוֹבוֹ בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים’ (הו' ג 5).³² זאת ועוד, אמירת הפסוקים בעניין אויבי ישראל, ‘תיפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן’ (שם' טו 16), וכן אמירת המילים ‘סימן טוב ומזל טוב יהא לנו ולכל ישראל’, בתפילה זו הן בקשה לחזרתה של מלכות ישראל, לסיומה של הגלות ולבוא הגאולה.³³

סבורני שקשה לקבל את דעתם של הלוי,³⁴ של אורבך³⁵ ושל לאו,³⁶ שלפיה הסימן שנתבקש רבי חייא למסור לרבי שיין ליומרות של רבי בעניין המלכות והנשיאות.

זאת מכיוון שמדבריהם עולה כי אין קשר הדוק בין עצם קידוש החודש ובין המלכות והנשיאות. זאת ועוד, הסימן היה אמור להישלח מרבי חייא אל רבי, ושאר העם לא היה עד למסירתו. היכן נמצאים אפוא גינונים של מלכות? לפיכך נראית לי יותר דרכם של הראשונים בסוגיה זו, שלפיה יש באמירת ‘דוד מלך ישראל’ רמז בראש ובראשונה ללבנה ולקידושה, ולא למלכות עצמה.³⁷

עדיין יש לדון בשאלה מדוע נאמרו הדברים בדרך מוצפנת - מדוע לא ביקש רבי מרבי חייא שישלח לו הודעה על קידוש החודש?

30. הכינוי ‘דוד מלך ישראל’ מצוי בספרות חז"ל, כגון במשנה, אבות ו, ג ועוד פעמים רבות, בעיקר במדרשי האגדה. אך את הביטוי השלם, ‘דוד מלך ישראל חי וקיים’ לא מצאתי. בדרך מליצה אומר שהצירוף ‘דוד מלך ישראל’ מופיע בתנ"ך פעם אחת: ‘משלי שלמה בן דוד מלך ישראל’. אולם זו כמובן טעות. טעמי המקרא מורים שהכינוי ‘מלך ישראל’ מוסב על שלמה, וכך יש לפסוק: ‘משלי שלמה בן דוד, מלך ישראל’.

31. ראו: י' גרטנר, ‘קידוש לבנה – גילגולה של ברכה’, **אסופות**, ה (תשנ"א), עמ' שכז–שגג.

32. וראו דברי רש"י על אתר: ‘אמר רבי שמעון בן מנסיא אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן: “אחר ישובו בני ישראל ויבקשו את ה'” זו מלכות שמים ואת דוד מלכם” – כמשמעו, “ופחדו אל ה' ואל טובו” – זה בית המקדש כמה דאמר “ההר הטוב הזה”’.

33. דומה שהאמירה ‘סימן טוב ומזל טוב’ קשורה אף היא לדברי רבי ‘ושלח לי סימנא’, וראו בנספח למאמר בעניין סימנא–סיימנא. ראו כאן דברי הרמ"א: ‘ונוהגין לומר דוד מלך ישראל חי וקיים, שמלכותו נמשל ללבנה ועתיד להתחדש כמותה וכןסא ישראל תחזור להתדבק בבעלה שהוא הקב"ה, דוגמת הלבנה המתחדשת עם החמה שנאמר שמש ומגן ה' (שולחן ערוך, אורח חיים תכו, ב).

34. והטעם שקראו לקידוש החודש שהוא סימנא הוא כמו שמפורש בלשונו של רבי לרבי חייא ושלח לי סימנא דוד מלך ישראל [...] ובהיות הנשיאים מזרע דוד וכל הדבר נעשה על פיהם וברשותם רחוק מהם נשאר להשתמש בסימן זה לשלוח להם להגיד כמו שצויה רבי את רבי חייא ובהיותם שומרים עצמם גם מאויביהם נשאר לשם מלאכותי אשר השתמשו בו (הלוי [לעיל הערה 12], עמ' 708–710).

35. ‘על רבי יהודה הנשיא יודעים אנו שהגה דעות על הרמת קרנה של הנשיאות והתקרבותה לדרגת מלכות [...] ובהזדמנות אחרת קרא עליו ר' חייא את הפסוק “רוח אפינו משיח ה'”, ותלמיד אחר, ר' לוי, מצא את מגילת היוחסין שבה נאמר “הלל מדוד”, והסימן שבחר לו רבי לקידוש החודש “דוד מלך ישראל חי וקיים” (א"א אורבך, **מעולמם של חכמים: קובץ מחקרים**, ירושלים תשמ"ח, עמ' 367). ראו גם: א"א אורבך, **מעמד והנהגה בעולמם של חכמי ארץ-ישראל**, ירושלים תשכ"ח, עמ' 31–54, ובעיקר עמ' 51.

36. ‘קידוש החודש הוא סימן מובהק לסמכותו ושלטונו של הנשיא’ (ב' לאו, **חכמים**, ג: ימי גליל, בעריכת ע' ברהולץ, ירושלים תשס"ח, עמ' 332). בהמשך כתב: ‘יש כאן יותר מרמיזה על מעמדו של רבי, גם בעיני עצמו, כממשיך שושלת המלוכה ומחדשה. “עין טוב” חייבת להיות ביהודה, כי אם לא כן, היא אינה סימן לכלום. הסימן נועד לשמר קורטוב ממלכות ישראל ביהודה. רבי חייא נשלח בהסתר לאזור מעורער ביטחונית כדי לשמר את המסורת ש“דוד מלך ישראל חי וקיים”. זוהי אמירה כמעט מפורשת על תקוותיו של רבי ביחס למלכותו (שם, עמ' 334). ברוח דברים אלו ראו גם: י' זולדן, **מועדי יהודה וישראל: המועדים וזיקתם לארץ למדינה ולמקדש**, בעריכת א' בק, מרכז שפירא תשס"ד, עמ' 350.

37. ראו: ‘החדש הזה לכם אתם מונים לו ואין אומות העולם מונים לו ר' לוי בשם ר' יוסה בר לעיי דרך הארץ היא הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן עשו שהוא גדול מונה לחמה שהוא גדול ויעקב שהוא הקטן מונה ללבנה שהוא קטן א"ר נחמן והא **סימן טוב** מה הגדול שליט ביום ואינו שליט בלילה, כך עשו הרשע שליט בעולם הזה ואינו שליט בעולם הבא מה הקטן שליט ביום ובלילה כך יעקב שליט בעולם הזה ובעולם הבא. ר' נחמן אמר כל זמן שאורו של גדול מבהיק בעולם אין אורו של קטן מפורסם שקע אורו של גדול מתפרסם אורו של קטן כל זמן שאורו של עשו הרשע מבהיק בעולם אין אורו של יעקב מפורסם שקע אורו של עשו הרשע נתפרסם אורו של יעקב קומי אורי כי בא אורך’ (ד' מנדלבוים, **פסיקתא דרב כהנא: על פי כ"י אוקספורד ושניי נוסחאות מכל כתבי היד ושרידי הגניזה עם פירוש ומבוא**, א–ב, ניו יורק תשמ"ז, עמ' 103). על הקשרים הרעיוניים שבין קידוש הלבנה ובין הסימן דוד מלך ישראל חי וקיים, ראו גם מהר"ץ חיות בפירושו: י"י רבינוביץ, **מסכת ראש השנה**, תרגם ש"ד גבריהו, תל אביב תשל"ד.

לפי שני הפירושים שהובאו בדברי רש"י ייתכן שהיה חשש שקידוש החודש יתפרסם או שלא יקדשו את החודש בגלל גזרות השמד. תשובה מוצפנת הייתה יכולה לסייע בהעברת הידיעה ללא חשש מגזרות או מרינונים. יש להעיר שלעניין ראיית הלבנה וקידוש החודש יש בבבלי בכלל ובפרק השני של מסכת ראש השנה בפרט דברים שנראים כמילות קוד וכצופן נסתר. כך נמצא במסכת סנהדרין:

תנו רבנן אין מעברין את השנה לפני ראש השנה [...] איני והא שלחו ליה לרבא זוג בא מרקת, ותפשו נשר, ובידם דברים הנעשה בלז, ומאי ניהו תכלת, בזכות הרחמים ובזכותם יצאו בשלום. ועמוסי יריכי נחשון בקשו לקבוע נציב אחד, ולא הניחן אדומי הלז, אבל בעלי אסופות נאספו, וקבעו לו נציב אחד בירח שמת בו אהרן הכהן.³⁸

בדומה לכך בפרק השני של מסכת ראש השנה מופיע תיאור מופלא של עדות על ראיית הלבנה:

אמרו לו אמור כיצד ראית את הלבנה?

אמר להם עולה הייתי במעלה אדומים וראיתי שהוא רבוע בין שני סלעים ראשו דומה לעגל אזני דומין לגדי קרניו דומות לצבי חנבו מונחת לו בין ירכותיו.³⁹

יש מכנה משותף לסיפורים אלו בבבלי ובירושלמי: כולם קשורים לקידוש החודש, וכולם קשורים לתקופה הרומית, שבה גזרו שמד וניסו לעקור את מועדי ישראל, בפרט לפי פירושו של רש"י מפי מורו. גם לתיאור עדותו של העד בבבלי⁴⁰ דרוש עיון נרחב.⁴¹ מדוע נמסרת העדות בתיאור כה ציורי ומוצפן? מדוע לא אמר העד את עדותו בבירור ובמישרין?

נראה אפוא שהדברים נאמרו בראש ובראשונה מתוך הצורך להסתיר את קידוש החודש מכיוון שהלבנה כבר נראתה או בגלל החשש מפני השמד. עם זאת, ראו ראשונים ואחרונים רובד נוסף, בדרך הרמז והסוד לחזרת מלכות ישראל בחינת 'ובקשו את ה' אלוהיהם ואת דוד מלכם'.

סיכום

מאמר זה עסק בהופעתו של הביטוי הייחודי 'דוד מלך ישראל חי וקים' בסוגיית הבבלי ראש השנה כה ע"א. עמדנו על הקשר בין שני סיפורים בבבלי (אשר באחד מהם מופיע הביטוי 'דוד מלך ישראל חי וקים') ועל הזיקה שלהם לסיפור המקביל בירושלמי.

דומה שהשימוש בצופן זה נועד להסתיר את עצם קידוש החודש מפני המתנגדים לו.

38. בבלי, סנהדרין יב ע"א.

39. בבלי, ראש השנה כב ע"ב.

40. שם, שם.

41. בעניין הדרך המוצפנת שבה נמסרה ההודעה ראו: 'ולשונות אחרים כאלו מוזכרין שם, וקראו להם חכמים לשון חכמה, כמאמר הכתוב דברי חכמים וחידותם. וכיוצא בזה הוא הנזכר בפרק קמא דסנהדרין: שלחו ליה לרבא זוג בא מרקת ותפשו וכו'. וחידות כאלו, כשנאמר בלשון יוני, נקראים חכמה יונית [...] כי היה דרכם לדבר כן בחצר המלכות, למען לא יבינו הכל דברי סתריהם וסודותם' (שו"ת הריב"ש, סימן מה).

נספח: סימנא-סימנה, הופעתם בבבלי ובירושלמי בהקשר של קידוש החודש ועיבור השנה

המילה 'סימנא'⁴² מופיעה בכמה מקומות בירושלמי, וכמה פעמים אף בהקשר של עין טב.⁴³ המקור הזה בירושלמי סנהדרין מאזכר את עניין הסימנא:⁴⁴

ר' לעזר בשם ר' חנינה מעשה בעשרים וארבע⁴⁵ קריות⁴⁶ של בית רבי שנכנסו לעבר שנה בלוד ונכנסה בהן עין רע ומתו כולם בפרק אחד מאותה שעה עקרוה מיהודה וקבעוה בגליל. בעיון מיעקר אף אהן סימנא. אמר לון רבי סימון אין אנו מניחין ביהודה אפילו זכר והרי מצינו שקידשו את השנה בבעלת. הדא בעלת זימנן מיהודה וזימנן מדן. אלתקא וגבתון ובעלת הרי הן מיהודה בעלה ועיים ועצם הרי מדן. והרי מצינו שקידשו את השנה בבעלה מימר בתים מיהודה ושדות מדן. רבי ירמיה בעא קומי ר' זעירא ולוד לאו מיהודה היא אמר ליה אין ומפני מה אין מעברין בה אמר ליה שהן גסי רוח ומעוטי תורה.⁴⁷

מקור זה מלמד שבתקופת רבי עדיין רצו לעבר שנים באזור יהודה. אך מאותה שעה, עקב האירוע שמתו בו הכול בפרק אחד, הועבר העיבור לגליל.⁴⁸ מתברר שרצו (לא נתבאר מי רצה) לעקור גם "אהן סימנא", ועל כך אמר

42. יש לקבוע שגרסת 'סימנא' היא המדויקת, הן בגלל הופעתה בכמה מקומות בירושלמי הן מפני שבמקבילה בבבלי מצאנו בכל כתיב היד ובדפוסים שלפנינו 'שלח לי סימנא'.

43. רב חונה אזל לעיניי טב לסימנה מי אתי צהא גו איסרטא ולא קביל עלוי מיטעום כלום עד דעל ליה למטלליתיה' (ירושלמי, סוכה ב, ה, [נג ע"א]). וראו: 'בדפוס זיטאמיר הגי' למימנה וכעין זה בראש השנה פ"ב ה"ה [...] וכן הוא בתענית פ"ד ה"א בעיניי טב אכל המאמר נשנה בברכות פ"ד ה"א ושם בגי' בעין טב ובראש השנה פ"ג ה"ו תוקעין בעיניי טב ובסנהדרין פ"א ה"יב מקבל שהדייא בעיניי טב והמאמר נשנה בנדרים פ"ו ה"יג ושם בגי' בעין טב וערוך ערך ענטב בגי' לענטב אבל בערוך בד' פיזארו רל"ז לעין טב' (ב' רטנר, **אהבת ציון וירושלים**, וילנה תרס"א, עמ' 84). וראו: 'קידוש החודש ועיבור השנה בלוד היה חלק מן הניסיון להחזיר את המרכז הארצישראלי ליהודה. מוצאים אנו עדויות על קידוש החודש בכפר עין-טב. רבי חייא ורבי חנינא בר חמא, תושבי הגליל שהו בעין טב כדי לקדש בה את החודש. רבי הושעיה, תושב הדרום שעקר לקיסריה, קידש גם הוא את החודש בעין טב. כמו כן מסרו חכמי דרום יהודה עדויות על קידוש החודש שם' (י' שוורץ, **היישוב היהודי ביהודה: מלאחר מלחמת בר-כוכבא ועד לכיבוש הערבי 135–640 לספירה**, ירושלים תשמ"ו, עמ' 81).

44. ראו דברי אופנהיימר: 'חוקרים שונים נוטים לקשר את האסון שאירע לשיירה של רבי בדרכה ללוד עם המאבק על כס הקיסרות בין ספטימיוס סוורוס לבין פסקניוס ניקר שהיהודים נטלו בו חלק. גם אם השערה זו נכונה, אין בה כדי להסביר מדוע המקור מעיד על עקירה של עיבור השנה מלוד, בלי שהוחזר אליה בימי השלווה שבאו לאחר מכן בימי שלטונו של ספטימיוס סוורוס. יתרה מכך, במקור מסופר שהשאירו בלוד, או לפחות ביהודה, את ה"סימן", כלומר ההצהרה "דוד מלך ישראל חי וקים", שהייתה הודעה על ביצוע קידוש החודש. מסתבר שהפה שהתיר הוא הפה שאסר, ואחרי שלוד התעצמה יתר על המידה, קיבלה מעמד של פוליס מידי ספטימיוס סוורוס, ופעל בה רבי פנחס בין יאיר החסיד, בר הפלוגתה של רבי, הבין רבי יהודה הנשיא ששכרו של חזקוני נוסף של לוד ייצא בהפסדו. הלכך חזר בו מעיבור השנה ביהודה והחזירו לגליל, ואילו את קידוש החודש – המשמעותי פחות – השאיר ביהודה לפי בקשת רבי סימון (הוא הוא רבי סימאי דלעיל שעבר את השנה בלוד יחד עם רבי צדוק), אולם הוציאו מלוד וקבעו ביישוב עין טב הסמוך לעיר' (א' אופנהיימר, **רבי יהודה הנשיא**, ירושלים תשס"ז, עמ' 120).

45. השוו: 'שלחו אחריהם ולא רצו לבוא עד שכפלו להן [...] ונתנו להן עשרים וארבעה רבי יהודה אומר עשרים וארבעה היו נוטלין' (ירושלמי, שקלים ה, א [מט ע"א]). על היותו של המספר 'עשרים וארבעה' מספר טיפולוגי ראו: ש' אברמסון, 'משיחתם של בני א"י, סיני, סג (תשכ"ח), עמ' 20–31, המראה שהמספר עשרים וארבע חביב היה על בני ארץ ישראל.

46. עיינו: מהר"ש ליברמן (לעיל הערה 25) עמ' 145–147, שמוכיח שהמילה 'קריות' משמעה 'קרונויות'. כך הוכיח מהירושלמי: 'חד בר נש שלח לארוסתו עשרים וארבעה קריות מיני חרת בין פסח לעצרת' (ירושלמי, בבא בתרא ט, ז [יז ע"א]). בדומה לכך בבבלי: 'מאה קרונויות של כדי יין' (בבלי, בבא בתרא קמו ע"א). השוו: 'מעשה היה וטילטלו קרון של בית רבי בשבת' (ירושלמי, שבת יז, א [טז ע"א]). השוו דבריו לדעת קליין במאמרו: ש' קליין, 'בעקבות האריסטו הגדולה בסביבות לוד', **ספר היובל לפרופסור שמואל קרויס: למלאת לו שבעים שנה מנחה היא שלוחה מאת חבריו, ידידיו ותלמידיו**, ירושלים תרצ"ז, עמ' 69–79, שם בעמ' 74 ביאר את המילה 'קריות' עיירות, כלומר עיירות של רבי. וראו סיכום הדברים אצל ג' אלון, **תולדות היהודים בארץ ישראל בתקופת המשנה והתלמוד**², תל אביב תשכ"ז, עמ' 98. ראו גם: ד' שפרבר, 'מלילות ג', **סיני**, פב, ג–ד (תשל"ח), עמ' קסב–קע.

47. ירושלמי, סנהדרין א, ב (יח ע"ג). גרסת דפוס קראטשין: 'למימנה', ואולם ראו ביאורו של בעל 'עלי תמר' למסכת סוכה (לעיל הערה 29), עמ' פג, וזה תורף דבריו: יש לגרוס בכל מקום לסימנה או לסימנא ולא למימנה. לדעתו, קידוש החודש אכן נשאר ביהודה בעין טב ולעומתו עיבור השנה הועבר מיהודה לגליל.

48. ראו: אלון (לעיל הערה 46), עמ' 97. לדעתו, מדובר במלחמה שבין פסקניוס ניקר ובין ספטימיוס, מאורע אשר פגע קשות גם ביהודים. אלון דוחה את דעתו של גינזבורג ש'רבי' פירוש נשיא ולא דווקא רבי יהודה הנשיא אלא רבן שמעון בן גמליאל (ראו: ל' גינזבורג, **פירושים וחיידושים בירושלמי: מיוסדים על מחקרים בהשתלשלות ההלכה וההגדה בארץ ישראל ובבבל**, ג, ניו יורק תש"א, עמ' 125).

להם רבי סימון⁴⁹ בתמיהה: 'אין אנו מניחין ביהודה אפילו זכר'.⁵⁰
 חלק מפרשני הירושלמי ראו בצירוף 'אהן סימנא' לשון הנגזרת מהמילה 'סיון'.⁵¹
 יש שפירשו אותו מלשון 'סימן', אולי על סמך המשך דברי הירושלמי שם: 'על שלשה סימנים מעברין את
 השנה על אביב ועל התקופה ועל פירות האילן'.⁵²
 בין כך ובין כך סבורני שמן הירושלמי ברור שהשימוש במילים 'שלח לי סימנא' לא היה חד־פעמי, והוא לא בהכרח
 קשור מהותית לסיפור שליחתו של רבי חייא לעין טב.⁵³

49. שמא נאמר שאין זה צרופ מקרים: סימנא=סימון, ראו דוגמאות נוספות אצל ש"י פרידמן, 'השם גורם – דברי החכם נופלים על שמו', א' דמסקי (עורך), **ואלה שמות: מחקרים באוצר השמות היהודיים**, ב, רמת גן תשנ"ט, עמ' נא–עז.
50. ראו דברי הלוי: 'רבי אלעזר יספר בשם רבי חנינא עניין הדברים שקרו בימי רבי חנינא בעיבור השנה. והיינו לעיבור השנה עיקרו משם בזה הוא שקרה שם מה שקרה לפי שזה היה פעם אחת באיזה שנים היה נעשה בפומבי גדול מאד וכמו גם שמעשה זה עצמה יתחיל מעשה בעשרים וארבע קריות וזה הוכרחו לעקור מאז מאילך משם אבל קידוש החודש שגם מתחילה היה נעשה בלא עם רב והיה סדר היום ודבר הנעשה בכל חודש ולא היה מעשה רב שם פרסום מעצמו יכול עוד לעשות והניחו הדבר ביהודה גם אז [...] ועל זה נאמר בירושלמי שלאחר זמן כאשר עוד יותר תקפו עליהם עול גלות וביתר עוד ביהודה אשר לא נתנו להם להשיב רוחם שם כבר עמדו לעקור משם גם את קידוש החודש והיה גם זה נעשה שם בקושי גדול וזה לא הניח רבי סימון [...] והן דברי הירושלמי בעין מיעקור אף ההיא סימנא אמר לון רבי סימון אין אנו מניחין ביהודה אפילו זכר?' (הלוי [לעיל הערה 12], עמ' 708–710).
51. כלומר סימנא–סימנא. ראו פני משה על אתר: 'סימנא – הסיום הדבר לקדש את השנה שאחר שקובעין לעיבור אומרים הרי השנה מקודשת בעיבורה'. ובקרבן העדה פירש: 'שלא ייתן ביהודה הסימן שרגילים ליתן לשלוחים היוצאים להודיע לכל ישראל שנתעברה השנה [...] לישנא אחרת הסימן שהיו **נותנים כל פעם** כשקידשו החודש כדאמרין בבבלי סוף פ"ב דראש השנה'. ומעניינים הדברים בלישנא אחרת: האם אכן בכל פעם שהיו מקדשים את החודש היו מוסרים סימן זה: 'דוד מלך ישראל חי וקיים'?
52. עיינו כיכר לאדן, שפירש כך והוסיף: 'וכדאיתא בראש השנה בבבלי ושלח לי סימנא דוד מלך ישראל [...] או אולי הוא מימנא'. ראו גם: 'עלי תמר' למסכת ראש השנה (לעיל הערה 29), עמ' פג. לדעתו, סימנא הוא כינוי לעין טב. כדי שלא לעשות פרסום לקידוש החודש שמא יגזרו על קידוש החודש בעין טב, וכמו שברשעתם גזרו על עיבור השנים, רצו החכמים להעביר גם את קידוש החודש מעין טב עד שהתריע על כך רבי סימון. אולם פירוש זה קצת קשה. לשון הירושלמי היא: 'אזל לעין טב לסימנא', משמע שעין טב הוא שם המקום, ו'סימנא' הוא האירוע, או על כל פנים תכלית הליכתו לשם, ואין נראה שזהו כינוי לעין טב. יתר על כן, אם כדבריו, מדוע אמר לו שילך לעין טב לסימנא? היה לו לומר: 'לך לסימנא' ותו לא.
53. על המשמעות הרעיונית של סימן זה ראו בפירושו של רש"י לסוגייתנו, בבלי, ראש השנה כה ע"א; חידושי אגדות של המהרש"א לסוגייתנו: פירוש רקנאטי: 'ובעבור כי ראש חדש רומז להתעלות כנסת ישראל להקדוש ברוך הוא, על כן אמר זאת עולת חדש בחדשו, רמז במלת זאת לכנסת ישראל המתעלה, ונקראת חדש על שהיא מתחדשת, וזהו סוד פגימת הלבנה ומלואה, והמדה הזאת נקראת מלכות בית דוד, והוא מאמרם בקדוש החדש דוד מלך ישראל חי וקיים' (פירוש רקנאטי לבמ' כח 2). ראו גם בחידושי של המהר"ץ חיות שקשר את הסימן כאן, 'דוד מלך ישראל', לסוגיית הירושלמי בסנהדרין שהבאנו לעיל לגבי 'בעיין מעקור אף הדין סימנא'. השוו לדברי המהרש"א בחידושי אגדות לבבלי, סנהדרין לה ע"א, וזהו תמצית דבריו: כיסוי הלבנה הוא סימן לרבי שהיה נשיא שתכלה נשיאותו. לפיכך לא רצה רבי לומר ללבנה: 'זיל איכסי', ועשה זאת רבי חייא. כמו כן לא רצה רבי לקדש את החודש ביום ל'. זאת מכיוון שרמז יש בדבר לכיסוי הלבנה וסימן רע לנשיא. רבי ביקש מרבי חייא שישלח לו סימנא. כל זאת מפני שיש בכך סימן טוב, שאחרי שתכלה המלכות מישראל בכל זאת דוד מלך ישראל חי וקיים ותתחדש מלכותו. עין טב מסמלת סימן טוב. רבי היה מצייר על כליון נשיאותו. לפיכך אמר לו רבי חייא שתתחדש שוב מלכות בית דוד.